

מתשעה באב לחמשה עשר באב

הרב מנחם רוקח

קיימנו ההלכה שאסור ללמוד תורה ביום זה, הוץ מחלקי התורה שמביא את הלומד לגדול הצער, כגון אין מגלחין, איוב, והמדרשים על החורבן. והלכה זו מיוסד על המציאות של שמחה שבלמוד התורה. הגע עצמך עד היכן מגיע שמחה של לימוד תורה. לימוד תורה הרי הוא יסוד היסודות, ואסור בתשעה באב מפני השמחה עצומה שיש בו.

בגמ' ברכות דף ו. "אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה (מלכים א' ח:כח), במקום רנה שם תהא תפלה". רש"י מסביר "בבית הכנסת ששם אומרים הציבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב". אבל המהרש"א מוסיף בנוגע לומדי תורה "שמי שיש לו מקום קבוע ללמוד תורה יש לו להתפלל שם". ופשוט שהמהרש"א מבין תבת "רנה" בבחינת גילה רנה דיצה וחדוה, לפי שהשמחה שבלמוד קובע הקדמה לתפלה. והגם שבספרי ריש פ' "ואתחנן" מונה "רנה" מעשרה לשונות של תפלה, ומובא בשפתי חכמים על "ואתחנן", במלכים א' דכתיב "ואל התפלה" פשוט דרנה מכוון על דבר אחר, ולפי המהרש"א מכוון על שמחה.

יש להשים לעינינו המתמיד שחשקה נפשו בתורה, שהי' עסוק בדפי גמרא ומפרשים והגיע סוף היום של תענית תשעה באב, שכל איש רעב וחלש מצום הולך לביתו לאכול ולשתות, ומתמיד זה אחר שטעם קצת לחזק עצמו, ממחר להגמ' והסוגיא שהי' עסוק בה קודם התענית, בחשק וגעגועים לא פחות מתיאבון ללחם. "לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה'" (עמוס ח:יא).

וכן מגיע, יום יום, חמשה עשר באב. "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב ויו"כ..." (משנה ריש פרק ד' דתענית). חמשה עשר באב מאי היא... ר' אליעזר הגדול אומר מחמשה עשר באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה לפי שאינן יבשין (דף לא). ומה בכך? איזה יו"ט יש בזה? ופי' רש"י "מכאן ואילך מחמשה

המשנה ריש הש"ס מלמדת שהשעה של קריאת שמע בערבית היא עת צאת הכוכבים, ומסביר רש"י דהטעם שמתפללין (לפעמים) ערבית עוד מקודם, אין זה לצאת חובת ק"ש, אלא להתפלל תפלת ערבית מתוך לימוד התורה. "קדש לי כל בכור" כל דבר ראשון יש בו חשיבות מיוחדת. ובלי ספק יש חשיבות נורא ואיום בזה שרש"י הקדוש מתחיל פירושו הקדוש בגילוי חשיבות לימוד התורה בפרט במעלה שע"י לימוד התורה גם התפלה, השמונה עשרה, עולה למעלה למעלה, "כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה".

[וכמו כן בשחרית. ומה שכ' רש"י בדף ה: על תפלת שתהא סמוך למטתי, שלא לעשות מלאכה קודם ק"ש ותפלה, והוסיף שיש קדימת ק"ש ותפלה גם לגבי לימוד התורה, שבתוס' (ד"ה אלא) תמה מנא לי' לרש"י, בלי ספק רש"י עצמו למד תורה בבקר השכם קודם זמן ק"ש. ודעת התוס' דשרי ללמוד גם אחר התחלת זמן ק"ש].

(ב) ולא רק פרשת שמע, אלא גם הברכות שקודם ואחר שמע. (וכבר כתבו פוסקי דורנו שמכאן ראי' שברכות שמע, בנוגע זמן (בערב ובבקר) דינם כתפלה ולא כשמע גופא, שבק"ש על מטתו אינו אומר הברכות).

ואעפ"כ ארשה לי להציע ולהוסיף דיש בברכות אלו דבר חשוב בנוגע הלימוד קודם התפלה, והוא שיש בלימוד תורה שמחה וששון. וזהו שמבטה העובד ה' כשלומד תורה (עבדו את ה' בשמחה, פיקודי ה' ישרים משמחי לב), הברכה שקודם שמע, שאומר "אהבת עולם... תורה ומצות חקים ומשפטים... ונשמח" בדברי (תלמוד) תורתך". גם בברכה שקודם ק"ש שחרית, בברכת אהבה רבה, מזכיר מעלת השמחה "...והאר עינינו בתורתך... נגילה ונשמחה". גם יסוד זה - השמחה שקבע הקב"ה בלימוד התורה - מקום גילוי דעת בריש הש"ס, ונכלל בהמדובר בק"ש עם הברכות, "קדש לי כל בכור" כל ראשית.

רק איזה ימים עברו מעת שצמנו בתשעה באב על חורבן המקדש ותולדותיו, העינויים הקשים יחד עם הצום

עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו. בלי ספק שהוספה זאת בגמ', על גמר כריתות עצים אינם הוספה בלבד, אלא חלק מעיקר השמחה והיו"ט, שמתחילין "להוסיף" ללמוד בתורה, היו"ט והשמחה לא על מיעוט שעות היום אלא על ריבוי שעות הלילה לפי שביום עסוק האדם בכל מיני טרדות, פרנסה וכו'. בלילה הי' כל יהודי עסוק בלימוד תורה בלי מפריע, בביתו או בבהמ"ד. "שיר המעלות... העומדים בבית ה' בלילות" (תהלים קלד:א).

בעירובין דף סה. דיעה אחת לא איברי לילה אלא לשינתא, ודיעה אחת לא איברי סיהרא אלא לגירסא. שמעתי דרך צחות: לבני תורה לגירסא, ולאחרים לשינתא שלא יהו מפריעים לבני גירסא.

בברכות ריש פרק ב' למה קדמה פרשת שמע שבפרשת ואתחנן לפרשת והי' אם שמוע שבפרשת עקב, והי' אם שמוע לויאמר (דלפי סדר המקראות ציצית קודם, בפ' שלח), תירץ המשנה לפי שוהי' אם שמוע נוהג בין ביום בין בלילה, ("תלמוד תורה, ולמדתם אותם את בניכם" - רש"י). "יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחווה דעת" (תהלים יט:ג).

זכרנו את המסופר על גאון הגאונים ר' מנחם זמבא ז"ל הי"ד בגיטו בווארשא בעת הזעם נורא ואיום טמן תחת בגדו העליון כתב יד על הרמב"ם. בקשוהו אחד מידידיו לזרוק את הכתבי יד (ולהטמין לא הי' שום מקום להטמין) שאם ימצא ע"י נאצי ימ"ש עם כתבי יד יהרג מיד. בכה ר' מנחם "אינני יכול לזרוק, די הייליגע נעכט", שהי' ער לכתוב חידושים אלה.

עם כל זה צריך הסבר: דאם כנים דברנו, שעיקר השמחה ביום זה מיוסד על לימוד התורה בלילות, א"כ מה הקשר ליום "תבר מגל"? ("שבירת הגרזן שפסק החוטב מלחטוב עצים" עבור מערכה למזבח). התשובה לזה יובן עפ"י הקדמה:

ידוע ההלכה של סמיכות גאולה לתפלה. המחבר בסי' קי"ט פסק "צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק ביניהם אפי' באמן אחר גאל ישראל". וברמ"א שם מסביר

טעם סמיכות גאולה לתפלה מדכתיב יענך ה' ביום צרה (תהלים כ') וסמך לי' (תהלים יט, פסוק אחרון) "יהיו לרצון אמרי פי... וגואלי". המעיין בזה יבין שאין הלכה זו של סמיכות (עד שלא יפסיק אפי' בקדושה ויהא שמי' רבה) מיוסד על התבה אחת "וגואלי" שבסיום פרק י"ט, אלא על כל התוכן של הפרק: תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי... ("השמים מספרים כבוד א-ל", ו"אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם"), אבל תורת ה', קול התורה נשמע, יום ליום יביע אומר "בקול", יהיו לרצון "אמרי פי"... לימוד התורה (וקיום מצותיה), היסוד היסודות של גאולה, "וגואלי", על זה מיוסד ההלכה לסמוך ברכת גאל ישראל לתפלה שמונה עשרה. וכמו שיש מעלה בלימוד תורה קודם שמונה עשרה "כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה", כמו כן סומכין התפלה לברכת גאל ישראל, כמו סמוכים (בתהלים) יענך לפרק י"ט, תורת ה' תמימה... שמסיים "וגואלי". שהרבה מתוכן שמונה עשרה מכוון על הגאולה: ראה נא בענינו... גאל ישראל; תקע בשופר גדול לחרותנו...; ולירושלים עירך ברחמים תשוב...; את צמח דוד...; רצה... והשב את העבודה לדביר ביתך.

בערבית אין דין סמיכות גאולה לתפלה חמור כל כך כבשחרית. הטעם לפי שכל תפלת ערבית רשות, וקבלנהו כחובה. אבל בנוגע הנ"ל, שמיוסד על תהלים י"ט, וחשיבות לימוד התורה, לימוד התורה בלילה עוד חשוב יותר. ובאמת הודיענו כן בגמ' ברכות ד: ועוד הפעם דף ט: "איזהו בן עוה"ב זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית". וכן להלכה במשנה ברורה סי' קי"א סק"ד "ואפי' בערבית קודם תפלת י"ח ג"כ יש לזהר בזה".

מעתה נחזור לתחילת תמיהתנו שקראו את יום חמשה עשר באב יום טוב "יום תבר מגל" שנגמר ההכנה למערכה על המזבח, על זה מוסיף בגמ' מעלת לימוד התורה בלילה נוסף על לימוד היום, מה השייכות? השייכות ברור ומיושב, שכל ענין סמיכות גאולה לתפלה הוא להדגיש יסוד לימוד התורה כסגולה לבנין המזבח, ולבנין המקדש בכלל.

